

Razlaga Listine Evropske unije o temeljnih pravicah in vpliv Sodišča Evropske unije

*Verica Trstenjak**

POVZETEK

Temeljne pravice so na ravni EU že 10 let urejene z Listino Evropske unije o temeljnih pravicah, ki je pravno zavezujoča od leta 2009 in je na podlagi 6. člena Pogodbe o Evropski uniji del primarnega prava ter ima na ravni Evropske unije ustavnopravni pomen. Avtorica v prispevku prikaže pomen Listine, prav tako pa tudi tri področja, kjer je Sodišče Evropske unije ob obravnavi zadev razlagalo Listino in na nek način »nadgradilo« že zapisane pravice. Vpliv Listine na zasebnost in varstvo osebnih podatkov je Sodišče Evropske unije obravnavalo v zadevi Google Spain ter odločilo v korist pravice biti pozabljen. V zadevi Schrems se je ukvarjalo z varstvom osebnih podatkov pri prenosu podatkov iz Evropske unije v Združene države Amerike in sklenilo, da je Odločba Evropske komisije 2000/520/ES neveljavna. Avtorica obravnava še vprašanje v povezavi s pravico do stanovanja, ki se je pojavilo v zadevi Kušionová, kjer je Sodišče Evropske unije izpostavilo pravico do stanovanja kot temeljno pravico, zagotovljeno s 7. členom Listine, ki jo predložitveno sodišče mora upoštevati v zvezi z izvajanjem Direktive 93/13/EGS o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah. V zaključnem delu prispevka so obravnavane še nekatere zadeve s področja azila.

Ključne besede: Listina Evropske unije o temeljnih pravicah; primarno pravo; Sodišče Evropske unije; pravica do zasebnosti; varstvo osebnih podatkov; Google; Facebook; pravica do stanovanja; azil.

* Profesorica za evropsko pravo v Ljubljani in na Dunaju, bivša generalna pravobranilka na Sodišču Evropske unije. Članek se delno prekriva s člankom avtorice z naslovom Temeljne pravice in vpliv Sodišča EU, izdanem v zborniku ob 80-letnici prof. Ernesta Petriča, 2016, str. 193–210.

*»Human rights are not a privilege conferred by government.
They are every human being's entitlement
by virtue of his humanity.«*
(Mati Tereza)

Uvod: Listina EU kot ustava?

Temeljne pravice so na ravni Evropske unije (v nadaljevanju EU) že 10 let urejene z Listino EU o temeljnih pravicah (v nadaljevanju Listina EU).¹ Listina EU, ki je bila sicer sprejeta že leta 2000, je pravno zavezujoča od leta 2009 in je na podlagi 6. člena Pogodbe o EU del primarnega prava EU.² Kot najvišji pravni akt v EU na področju temeljnih pravic se sicer ne imenuje ustava, a njene vsebino, veljavo in pravno moč lahko primerjamo z ustavo. Letošnja desetletnica veljavnosti Listine EU je priložnost za analizo njenega pomena in njenega vpliva za področje temeljnih pravic v EU. V nadaljevanju bodo prikazana le tri področja, kjer je na podlagi Listine EU Sodišče EU razlagalo Listino in na nek način »nadgradilo« že zapisane pravice.

Pravna ureditev temeljnih pravic na ravni EU in pomen za države članice

Listina EU je sorazmerno kratek pravni akt, saj ima le 54 členov. Posamezne določbe pa so izredno pomembne, saj Listina EU zajema tako klasične človekove pravice kot tudi nekatere druge, npr. s področja pravic delavcev. Listina EU je razdeljena na sedem naslovov (poglavij), v katerih so določbe razporejene tako, da so vsebinsko povezane. To so naslednja poglavja: I. Dostojanstvo, II. Svobščine, III. Enakost, IV. Solidarnost, V. Pravice državljanov, VI. Sodno varstvo in VII. Splošne določbe o razlagi in uporabi Listine.

Pomembno je, da pravice, zapisane v Listini EU, praviloma veljajo za vse ljudi, torej ne le za državljane EU (npr. človekovo dostojanstvo, prepoved mučenja). Pravice, določene v V. poglavju Listine (pravice državljanov), pa veljajo praviloma le za državljane

¹ Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. UL C 202, 7. 6. 2016, str. 389–405.

² Prvi odstavek 6. člena PEU določa:

»Unija priznava pravice, svobščine in načela iz Listine Evropske unije o temeljnih pravicah z dne 7. decembra 2000, prilagojene 12. decembra 2007 v Strasbourgu, ki ima enako pravno veljavnost kot Pogodbi.«

EU (kot npr. pravica voliti v Evropski parlament, pravica dostopa do dokumentov institucij EU).

Posebej pomembno je tudi vprašanje, povezano z uporabo Listine EU tako v EU kot v državah članicah. Njen 51. člen namreč določa, da se določbe te Listine uporabljajo za institucije, organe, urade in agencije Unije ob spoštovanju načela subsidiarnosti, za države članice pa samo, ko izvajajo pravo Unije. Določba »ko države članice izvajajo pravo Unije« v praksi povzroča veliko težav, zlasti na področjih, kjer pravo Unije ni (pretežno) harmonizirano, npr. kazensko pravo, davčno pravo. Sodišče EU je moralo že večkrat razlagati, ali v konkretni zadevi oziroma glede določene direktive gre za izvajanje prava Unije.³ Zato je potrebno ta vprašanja obravnavati posamično glede konkretnih pravnih področij in konkretnih problemov.

Omeniti je treba tudi možnosti omejevanja temeljnih pravic, saj so omejitve možne le izjemoma. Na podlagi 52. člena Listine EU mora kakršno koli omejevanje uresničevanja pravic in svoboščin, ki jih priznava Listina, biti predpisano z zakonom in spoštovati bistveno vsebino teh pravic in svoboščin. Omejitve so ob upoštevanju načela sorazmernosti dovoljene samo, če so potrebne in če dejansko ustrezajo ciljem splošnega interesa, ki jih priznava Unija, ali če so potrebne zaradi zaščite pravic in svoboščin drugih.⁴

Vpliv sodne prakse Sodišča EU na temeljne pravice v EU

Sodišče EU in Listina EU

Že pred letom 2009, torej preden je postala Listina EU pravno zavezujoča in še ni bila del primarnega prava EU, se je Sodišče EU občasno⁵ sklicevalo na Listino, posebej pogosto pa generalni pravobranilci.⁶ V novejši sodni praksi pa Sodišče EU vse pogostejše citira Listino EU tudi v obrazložitvi sodb. Tako je Sodišče EU v letu 2011 Listino citiralo 43-krat, v letu 2014 pa že 210-krat.⁷ To kaže na

³ Glej npr. SEU *Åkerberg Fransson*, C-617/10, 26. 2. 2013.

⁴ Glej Lenaerts, 2012, str. 375–403.

⁵ Glej npr. SEU *Promusicae*, C-275/06, 29. 1. 2008, in SEU *Advocaten voor de Wereld*, C-303/05, 3. 5. 2007.

⁶ Glej sklepne predloge generalne pravobranilke Verice Trstenjak (SEU *Schultz-Hoff*, C-350/06, 24. 1. 2008).

⁷ Glej Evropska komisija, 2014, str. 25.

vedno širši vpliv Listine EU. Kot bo razvidno iz prikaza sodne prakse, se Sodišče EU na Listino sklicuje ne le v zadevah, ki zadevajo t. i. klasične človekove pravice, kot sta varstvo zasebnosti ali varstvo osebnih podatkov, ampak tudi na nekaterih drugih področjih, kot je varstvo potrošnikov ali v zvezi s pravicami delavcev glede delovnega časa.⁸

Ob obravnavanju zadev se Sodišče EU pogosto sooča z več pravicami hkrati, tako da mora iskati ravnovesje glede varstva teh pravic. Tako Sodišče EU na primer tehta med na eni strani varstvom zasebnosti in na drugi strani pravico do informacij ali pa presoja, če si nasprotujeta varstvo osebnih podatkov in varstvo lastnine, pri čemer je posebej pogosto prizadeto varstvo pravic intelektualne lastnine, predvsem avtorske pravice. Številne nove probleme pa povzročajo in prinašajo informacijska družba in uporaba interneta, pa tudi migracijska kriza.

Analiza sodne prakse Sodišča EU

Uvodno o postopkih na Sodišču EU, pomembnih za temeljne pravice

Sodišče EU odloča v različnih postopkih, najpomembnejši pa so tisti, ki se v zvezi z vprašanji nacionalnih sodišč nanašajo na razlago prava EU, na ugotavljanje veljavnosti prava EU ali na ugotavljanje neizpolnitve obveznosti držav članic. Tako Sodišče EU v okviru *postopka za izdajo predhodne odločbe* odloča na podlagi 267. člena Pogodbe o delovanju EU (v nadaljevanju PDEU). V tem postopku, ki je na Sodišču EU najpogostejši,⁹ Sodišče EU razlaga primarno ali sekundarno pravo EU. Prav tako Sodišče EU v okviru tega postopka lahko odloča o veljavnosti sekundarnega prava EU. V tem postopku so nacionalna sodišča držav članic EU tista, ki postavijo vprašanje glede razlage ali veljavnosti prava EU, na katerega Sodišče EU odgovori. V okviru teh postopkov Sodišče EU posebej pogosto navaja tudi Listino EU. Tako je npr. v zadevi *Google Spain*¹⁰ odločalo o razlagi prava EU, konkretno o razlagi Direktive 95/46/ES o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih

⁸ Glej SEU *Federación de Servicios de Comisiones Obreras (CCOO) proti Deutsche Bank SAE*, C-55/18, 14. 5. 2018, kjer Sodišče EU razlaga 31. člen Listine EU.

⁹ Glej Sodišče EU, 2016, str. 72.

¹⁰ Glej SEU *Google Spain*, C-131/12, 13. 5. 2014.

podatkov in o prostem pretoku takih podatkov¹¹ v povezavi s temeljnimi pravicami iz Listine EU. V zadevi *Schrems*¹² pa Sodišče EU ni le odločalo o razlagi, ampak tudi o veljavnosti akta oziroma odločbe Evropske komisije, kar bo obravnavano v nadaljevanju.

Pomembni postopki na Sodišču EU so tudi *tožbe zaradi neizpolnitve obveznosti držav članic*, v okviru katerih lahko Evropska komisija vloži tožbe zoper države članice po 258. oziroma po 260. členu PDEU. Te tožbe niso pogosto povezane s temeljnimi pravicami, ampak pogosteje s temeljnimi svoboščinami v EU. Kljub temu je Sodišče EU v nekaterih postopkih glede omenjenih tožb odločalo posredno tudi o nespoštovanju temeljnih pravic. Primer je tožba v zadevi *Evropska komisija proti Poljski*,¹³ v kateri je Evropska komisija očitala Poljski, da krši neodvisnost sodstva ter s tem obveznosti, ki jih ima na podlagi drugega pododstavka prvega odstavka 19. člena Pogodbe o EU (v nadaljevanju PEU) v povezavi s 47. členom Listine EU.¹⁴ Da Poljska s tem ni izpolnila obveznosti po pravu EU, je ugotovilo tudi Sodišče EU.¹⁵

Pomembne so tudi *ničnostne tožbe* po 263. členu PDEU, kjer Sodišče EU ali Splošno sodišče odloča o morebitni ničnosti aktov EU. Rok za vložitev te tožbe je časovno omejen na dva meseca (npr. od objave direktive ali uredbe). Tudi ti postopki niso pogosto povezani s temeljnimi pravicami.¹⁶

Iz navedenega sledi, da imajo države članice in tudi nacionalna sodišča več možnosti za uveljavljanje ničnosti aktov EU oziroma različne postopke v zvezi z vprašanji razlage ter veljavnosti prava EU. Prav tako pa ima možnosti za dosego spoštovanja prava EU Evropska komisija, posebej z že omenjenimi tožbami.

¹¹ Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov, UL L 281, 23. 11. 1995.

¹² Glej SEU *Schrems*, C-362/14, 6. 10. 2015.

¹³ Glej SEU *Evropska komisija proti Republiki Poljski*, C-619/18, 24. 6. 2019.

¹⁴ Predlog tožeče stranke (Evropske komisije) je: »Ugotovi naj se, da je Republika Poljska s tem, da je znižala upokojitveno starost sodnikov *Sąd Najwyższy* (vrhovno sodišče) in to upokojitveno starost uporabila za sodnike, ki so bili za sodnike *Sąd Najwyższy* (vrhovno sodišče) imenovani pred 3. aprilom 2018, in s tem, da je predsedniku Republike Poljske dala pravico, da aktivni mandat sodnikov *Sąd Najwyższy* (vrhovno sodišče) podaljša po prostem preudarku, kršila obveznosti, ki jih ima na podlagi člena 19(1), drugi pododstavek, Pogodbe o Evropski uniji v povezavi s členom 47 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah.« (*Ibid.*).

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Glej npr. SEU T-346/14 *Viktor Fedorovič Janukovič proti Svetu Evropske unije*, kjer se je tožnik pred Splošnim sodiščem med drugim skliceval na kršitve 17. člena (pravica do lastnine) in 47. člena (pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča) Listine EU. Zadeva je povezana s sankcijami, ki jih je EU sprejela na podlagi 215. člena PDEU (omejevalni ukrepi).

Vpliv Listine EU na zasebnost in varstvo osebnih podatkov

Področje zasebnosti in varstva osebnih podatkov je v zadnjem času posebej pomembno zaradi razvoja informacijske družbe. Sodišče EU je to področje obravnavalo v številnih primerih. Pomembne so določbe 7. člena Listine EU (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja), 8. člena Listine EU (pravica do varstva osebnih podatkov), pogosto v povezavi z 11. členom Listine EU (pravica do informacij), 17. člena (pravica do lastnine) v povezavi s 16. členom Listine EU (svoboda podjetniške pobude) ter 47. členom Listine EU (pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča).

Eden najbolj odmevnih primerov glede varstva osebnih podatkov je bila *Schrems*, v kateri se je Sodišče EU ukvarjalo z varstvom osebnih podatkov pri prenosu podatkov iz EU v ZDA. Predhodno vprašanje po 267. členu PDEU je vložilo *High Court* (Irska, na Irskem je tudi podružnica Facebooka v EU) v okviru postopka med takrat še študentom prava v Avstriji (*Schrems*), ki je nasprotoval, da Facebook prenaša njegove osebne podatke iz EU v ZDA. Ker ima Facebook sedež v ZDA, morajo vse osebe, ki prebivajo na ozemlju EU in želijo uporabljati Facebook, ob registraciji podpisati pogodbo z družbo *Facebook Ireland*, ki je hčerinska družba *Facebook Inc.* s sedežem v ZDA. V pritožbi je *Schrems* trdil, da veljavno pravo in praksa v ZDA ne zagotavljata zadostne zaščite osebnih podatkov, ki se hranijo na ozemlju te države, pred nadzorom, ki ga tam izvajajo državni organi. Pravna podlaga za prenos podatkov v ZDA je bila Odločba Evropske komisije 2000/520/ES o primernosti zaščite, ki jo zagotavljajo načela zasebnosti varnega pristana.¹⁷

Sodišče EU je tako odločalo ne le o *razlagi prava EU* (Listine EU in Direktive 95/46/ES o varstvu osebnih podatkov), ampak tudi o *veljavnosti* že omenjene Odločbe Evropske komisije 2000/520/ES o t. i. varnem pristanu. V sodbi je razlagalo Direktivo 95/46/ES o varstvu osebnih podatkov, Listino EU in več temeljnih pravic, ki so bistvene za to problematiko. V tej zadevi je posebej izpostavilo pravice po 7. členu (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja), 8. členu (pravica do varstva osebnih podatkov) in 47. členu Listine EU, ki ureja pravice, povezane s sodnim varstvom,

¹⁷ Odločba Komisije z dne 26. julija 2000 po Direktivi Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES o primernosti zaščite, ki jo zagotavljajo načela zasebnosti varnega pristana in s tem povezana najpogostejše zastavljena vprašanja, ki jih je izdalo Ministrstvo za trgovino ZDA, UL L 215, 25. 8. 2000.

in določa, da ima vsakdo, ki so mu kršene pravice in svoboščine, zagotovljene s pravom EU, pravico do učinkovitega pravnega sredstva pred sodiščem v skladu s pogoji, določenimi v tem členu. Vsakdo ima pravico, da o njegovi zadevi pravično, javno in v razumnem roku odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom predhodno ustanovljeno sodišče.

Bistvo sodbe Sodišča EU je odločitev, da je odločba Evropske komisije 2000/520/ES glede ZDA kot t. i. varnega pristana neveljavna. Sodišče EU je o tem odločilo ob upoštevanju 7., 8. in 47. člena Listine EU.

Zadeva ni bila aktualna le za Facebook, ampak za številna podjetja v EU (npr. zdravstvene zavarovalnice), ki razpolagajo z osebnimi podatki državljanov in imajo strežnike v ZDA ali v drugih delih sveta, kjer so te storitve cenejše. Zadeva pa je seveda pomembno vplivala tudi na nadaljnja pogajanja med EU in ZDA glede novega sporazuma »varnega pristana«.¹⁸

Evropska komisija je po sodbi Sodišča EU zaradi neobstoja konkretne pravne podlage za prenos podatkov na ravni EU pripravila nov pravni akt, ki sedaj ponovno omogoča tak prenos podatkov ZDA. To je Izvedbeni sklep Komisije (EU) 2016/1250 o ustreznosti varstva, ki ga zagotavlja zasebnostni ščit EU-ZDA.¹⁹ Pravna podlaga za prenos podatkov v ZDA tako ponovno obstaja, vendar so kritiki tudi te pravne podlage, tako da bo verjetno v prihodnosti sledilo se kakšno predhodno vprašanje na Sodišče EU.

Odmevna je bila tudi sodba v zadevi *Google Spain*, v kateri je Sodišče EU razlagalo že omenjeno Direktivo 95/46/ES o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov v zvezi s pravico »biti pozabljen« oziroma pravico zahtevati izbris povezave do spletni strani, ki vsebuje osebne podatke, in sicer od družb, ki upravljajo iskalnik (npr. Google). Sodišče EU je dalo prednost varstvu osebnih podatkov. Odločilo je, da je treba 2(b). in 2(d). člen Direktive 95/46/ES o varstvu osebnih podatkov razlagati tako, »da se po eni strani dejavnost iskalnika, ki poišče informacije, ki jih objavijo ali postavijo na internet tretje osebe, jih samodejno indeksira, začasno shrani in končno da na voljo internetnim uporabnikom po prednostnem vrstnem redu, šteje za »obdelavo osebnih

¹⁸ Glej Evropska komisija, 2015.

¹⁹ Izvedbeni sklep Komisije (EU) 2016/1250 z dne 12. julija 2016 na podlagi Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES o ustreznosti varstva, ki ga zagotavlja zasebnostni ščit EU-ZDA. UL L 207, 1. 8. 2016.

podatkov« v smislu tega člena 2(b), če te informacije vsebujejo osebne podatke, in da se po drugi strani družba, ki iskalnik upravlja, šteje za »upravljavca« navedene obdelave v smislu navedenega člena 2(d)«. ²⁰ Glede pravic posameznika glede izbrisa povezav do njegovih osebnih podatkov pa je Sodišče EU odločilo, da je treba »člena 12(b) in 14, prvi odstavek, (a) direktive 95/46 razlagati tako, da mora upravljavec iskalnika zaradi spoštovanja pravic iz teh določb, in če so pogoji iz teh določb dejansko izpolnjeni, s seznama zadetkov, ki se prikaže po iskanju, opravljenem na podlagi imena osebe, odstraniti povezave na spletne strani, ki jih objavijo tretje osebe in ki vsebujejo podatke, ki se nanašajo na to osebo, tudi če to ime ali te informacije niso predhodno ali sočasno izbrisane s teh spletnih strani in tudi če je – če gre za tak primer – njihova objava na navedenih straneh sama po sebi zakonita. Prav tako ni potrebno, da vključitev zadevne informacije na seznam zadetkov tej osebi povzroča škodo«. ²¹

V nadaljevanju je Sodišče EU tehtalo med več temeljnimi pravicami, tako pravicami zadevne osebe na eni strani kot pravicami »upravljavca«, torej družbo Google v konkretnem primeru. Zadevna oseba lahko v skladu s temeljnimi pravicami, ki jih ima na podlagi 7. in 8. člena Listine EU, zahteva, da zadevna informacija ni več na voljo splošni javnosti prek vključitve na tak seznam zadetkov, ker imajo te pravice načeloma prednost ne le nad gospodarskim interesom upravljavca iskalnika, ampak tudi nad interesom javnosti, da do navedene informacije dostopi z iskanjem na podlagi imena te osebe. ²² Izjeme pa veljajo, če se informacija nanaša na osebo v javnem življenju (npr. politik). V tem primeru pa velja, da je iz posebnih razlogov, kot je vloga navedene osebe v javnem življenju, poseg v njene temeljne pravice upravičen zaradi prevladujočega interesa navedene javnosti, da ima prek te vključitve javnost dostop do zadevne informacije. ²³

Sodba je imela izreden vpliv na varstvo osebnih podatkov. Google je objavil poseben obrazec, na podlagi katerega lahko »prizadete« osebe zahtevajo izbris linkov do njihovih osebnih podatkov.

Pomembno je, da je sodba imela vpliv tudi na novo *Splošno*

²⁰ SEU *Google Spain*, C-131/12, 13. 5. 2014. Odločitev Sodišča EU je povzeta po izreku sodbe v tej zadevi.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

uredbo o varstvu podatkov,²⁴ ki se uporablja od 25. 5. 2018, saj je v 17. členu te uredbe zajeta tudi določba o pravici biti pozabljen.

Vpliv Listine EU na varstvo potrošnikov

Področju varstva potrošnikov, ki je pomembno in pravno obsežno urejeno področje v EU, je v Listini EU namenjena posebna, sicer deklarativna, določba. Gre za 38. člen Listine EU, ki določa, da Unija s svojo politiko zagotavlja visoko stopnjo zaščite potrošnikov. To pa ne pomeni, da številne druge pravice iz Listine EU nimajo pomembnega vpliva na varstvo potrošnikov. V nadaljevanju bo omenjena zadeva *Kušionová*,²⁵ v kateri se je Sodišče EU ukvarjalo z razlago nedovoljenih pogojev v potrošniških pogodbah. Sodišče EU je obravnavalo veliko zadev glede nedovoljenih pogojev v potrošniških pogodbah, povezanih tako s pristojnostjo sodišč, višino obresti, pa tudi s pravicami potrošnika v postopkih izvršbe, še posebej zaradi gospodarske in finančne krize. Praviloma se Sodišče EU v teh postopkih ni sklicevalo na posebne pravice iz Listine EU.

V zadevi *Kušionová* pa je Sodišče EU poleg že omenjene deklarativne določbe o varstvu potrošnikov iz 38. člena Listine EU izrecno navedlo še njen 7. člen, ki določa spoštovanje zasebnega in družinskega življenja. Vsebina tega člena pa je širša, saj določa, da ima vsakdo pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, stanovanja ter komunikacij. In prav ta del, ki govori o stanovanju, postane pomemben pri argumentaciji Sodišča EU.

Zadeva se je nanašala na potrošniški spor na Slovaškem, kjer je nacionalno sodišče odločalo o sporu, v katerem je bila terjatev zavarovana z zastavno pravico na nepremičnini in po nacionalnem pravu je bilo možno zunajsodno uveljavljanje te zastavne pravice s prodajo na dražbi, čemur pa je potrošnik nasprotoval. Zadeva se je tako nanašala na razlago Direktive 93/13/EGS o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah²⁶ v zvezi s potrošniško kreditno pogodbo, ki jo je sklenila gospa Kušionová.²⁷ Predložitveno

²⁴ Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov). UL L 119, 4. 5. 2016.

²⁵ SEU *Kušionová*, C-34/13, 10. 9. 2014.

²⁶ Direktiva Sveta 93/13/EGS z dne 5. aprila 1993 o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah. UL L 95, 21. 4. 1993.

²⁷ Dejansko stanje je bilo sledeče: Kušionová je z družbo SMART Capital sklenila potrošniško kreditno

sodišče (*Krajský súd v Prešove*, Slovaška) je v okviru postopka za razlago prava EU želelo izvedeti, ali je eden od pogojev pogodbe, na podlagi katere je bila ustanovljena zastavna pravica (tj. pogoj v zvezi z zunajsodnim uveljavljanjem zastavne pravice na nepremičnini, ki jo je v zavarovanje ustanovil potrošnik), nepošten, in opozarjalo, da ta pogoj upniku omogoča, da zastavno pravico uveljavlja brez sodnega nadzora. Ker je mogoče pogodbene pogoje, nad katerimi mora predložitveno sodišče zagotoviti sodni nadzor, opredeliti kot nepošteno v smislu Direktive 93/13/EGS in ker eden od teh pogojev temelji na zakonski podlagi, je predložitveno sodišče menilo, da je rešitev spora o glavni stvari odvisna od razlage prava Unije.²⁸

Sodišče EU je, tako kot že v drugih potrošniških zadevah glede finančne krize in ob razlagi Direktive 93/13/EGS, poudarilo pomen varstva potrošnikov posebej v postopku izvršbe. Glede posledic prisilne izselitve potrošnika in njegove družine iz bivališča, ki je njihovo glavno prebivališče, je že natančneje poudarilo pomembnost tega, da ima nacionalno sodišče na voljo začasne ukrepe, ki omogočajo prekinitev ali pretrganje nezakonitega postopka izvršbe na podlagi hipoteke, če se taki ukrepi izkažejo za potrebne, da se zagotovi učinkovitost varstva, ki se želi doseči z Direktivo 93/13/EGS. Vendar pa je Sodišče EU v tej zadevi izpostavilo še pravice iz Listine EU, ko je navajalo, da je v pravu Unije pravica do stanovanja temeljna pravica, zagotovljena s 7. členom Listine EU, ki jo mora predložitveno sodišče upoštevati v zvezi z izvajanjem Direktive 93/13/EGS.²⁹ Sodišče EU je zato odločilo, da je določbe te direktive treba razlagati tako, da ne nasprotujejo nacionalni ureditvi, kot je ta v postopku v glavni stvari, ki omogoča poplačilo terjatve, ki temelji na morda nepoštenih pogodbenih pogojih, z zunajsodnim uveljavljanjem zastavne pravice na nepremičnini, ki jo je v zavarovanje ustanovil dolžnik, če s to ureditvijo ni praktično onemogočeno ali pretirano oteženo varstvo pravic, ki jih ta direktiva priznava potrošniku, kar pa mora preveriti predložitveno sodišče. Tudi tukaj je Sodišče EU naložilo nacionalnemu sodišču

pogodbo, ki se je nanašala na znesek 10.000 EUR. V zavarovanje terjatve je bila na družinski hiši, v kateri prebiva tožeča stranka v postopku v glavni stvari, ustanovljena hipoteka. Kušionová je proti družbi SMART Capital vložila tožbo za razglasitev ničnosti kreditne pogodbe in pogodbe, na podlagi katere je bila ustanovljena zastavna pravica, pri čemer je zatrjevala, da so pogodbeni pogoji, ki jo vežejo v razmerju do tega podjetja, nepošteni. Povzeto po sodbi SEU *Kušionová*, C-34/13, 10. 9. 2014, 25.–27. točka obrazložitve.

²⁸ Povzeto po *ibid.*

²⁹ Glej *ibid.*, tč. 65–66.

konkretno presojo glede varstva pravic. Posebej pomembno v tej sodbi pa je sklicevanje na 7. člen Listine EU, ki ga v prejšnjih podobnih zadevah pred Sodiščem EU (npr. zadeva *Aziz*)³⁰ ni bilo.

S tem je Sodišče EU širilo pomen temeljnih pravic na druga pravna področja. Zadeva bo imela pomemben vpliv tudi na številne podobne zadeve v državah članicah.

Vpliv Listine EU na področje azila

a) Pravni okvir

Področje azila zaradi aktualne begunske krize povzroča vse več problemov v EU. Čeprav obstaja na ravni EU enoten azilni sistem, naveden v 78. členu PDEU, in je azil urejen tako v primarnem kot v sekundarnem pravu EU, sedanja praksa kaže, da je pravo EU na tem področju neustrezno. Posebej uredbe in direktive, ki so bile sprejete pred letom 2015, ne ustrezajo sedanjemu dejanskemu stanju, saj ne ponujajo realnih rešitev za situacijo, ko je v EU vstopalo tudi po več tisoč migrantov dnevno, pa tudi ne za današnje razmere, ko je število migrantov sicer manjše.

Omenjeni 78. člen PDEU določa, da Unija oblikuje skupno politiko o azilu, subsidiarni zaščiti in začasni zaščiti z namenom ponuditi ustrezen status vsem državljanom tretjih držav, ki potrebujejo mednarodno zaščito, in zagotoviti skladnost z načelom nevračanja. Ta politika mora biti v skladu z Ženevsko konvencijo z dne 28. 7. 1951 in Protokolom z dne 31. 1. 1967 o statusu beguncev ter drugimi ustreznimi pogodbami. Naslednja pomembna določba pa je 18. člen Listine EU, ki ureja pravico do azila in določa, da je ob upoštevanju pravil Ženevske konvencije in Protokola o statusu beguncev ter v skladu s PEU in PDEU priznana pravica do azila.

Obstajajo tudi še druge določbe v Listini EU, ki so za področje azila zelo pomembne. Uvodoma je treba poudariti 1. člen Listine EU, ki določa, da je človekovo dostojanstvo nedotakljivo ter ga je treba spoštovati in varovati. Temu sledi 4. člen Listine EU, v katerem piše, da nihče ne sme biti podvržen mučenju ali nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. Pomemben je še 6. člen Listine EU, ki določa, da ima vsakdo pravico do svobode in varnosti. V zvezi z verskimi pravicami je treba omeniti 10. člen Li-

³⁰ Glej SEU *Aziz*, C-415/11, 14. 3. 2013.

stine EU, s katerim je zagotovljeno, da ima vsakdo pravico do svobode misli, vesti in vere. Ta pravica vključuje svobodo spreminjanja vere ali prepričanja ter svobodo izražanja svoje vere ali svojega prepričanja posamezno ali skupaj z drugimi, javno ali zasebno, pri bogoslužju, pouku, običajih in obredih. Za področje azila je prav tako pomemben še 21. člen Listine EU, na podlagi katerega je prepovedana vsakršna diskriminacija na podlagi spola, rase, barve kože, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, jezika, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnenja, pripadnosti narodnostni manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti. Poleg vseh navedenih določb Listine EU sta tudi za azil pomembna njena – že omenjena – 47. člen glede sodnega varstva in 52. člen o omejevanju pravic.

Omeniti še velja, da je za področje azila izredno pomembno tudi načelo lojalnega sodelovanja med državami članicami, zajeto v tretjem odstavku 4. člena PEU, ter posebej načelo solidarnosti, ki spada med temeljne vrednote EU, zapisane v 2. členu PEU.

V zvezi s pravno ureditvijo azila v EU govorimo o t. i. dublinskem sistemu,³¹ ki je bil v zadnjih letih pogosto kritiziran. Da bi preprečili fenomen *refugees in orbit*³² in večkratne prošnje za azil ter *asylum shopping*, dublinski sistem določa državo članico, ki je odgovorna za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito. V zadnjih letih je bilo slišati veliko kritike, ker je Uredba 343/2003 (Uredba Dublin II)³³ določala, da je odgovorna za obravnavanje določene prošnje za mednarodno zaščito prva država članica, v katero vstopi prosilec za azil. To očitno privede do neenake razdelitve odgovornosti za obravnavo prošenj, saj morajo države članice na zunanjih mejah EU obravnavati večino prošenj. Uredbo Dublin II je v letu 2013 nadomestila Uredba 604/2013 (Uredba Dublin III),³⁴ ki je natančneje uredila pristojnost za obravnavo pro-

³¹ Dublinski sistem je bil ustanovljen z Dublinsko konvencijo, ki jo je leta 2006 nadomestila Uredba Dublin II, ki je bila leta 2013 spet nadomeščena z Uredbo Dublin III. Glej Trauner, 2016; Brekke in Brochmann, 2015.

³² To so begunci, ki so nezmožni najti državo članico, ki bi privolila v obravnavanje njihove prošnje za azil (glej Kaunert, Léonard, 2011; Costello, 2005; Marx, 2001; SEU *Kastrati*, C-620/10, 12. 1. 2012, Sklepni predlogi generalne pravobranilke *Trstenjak*, tč. 24.

³³ Uredba Sveta (ES) št. 343/2003 z dne 18. februarja 2003 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za azil, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države (Uredba Dublin II). UL L 50, 1, 25. 2. 2003.

³⁴ Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev) (Uredba Dublin III). UL L 180, 29. 6. 2013.

šnje za azil³⁵ ter določa nekatere izjeme glede pristojnosti prve države vstopa v EU.³⁶

Obstaja pa še veliko število direktiv, od katerih bodo nekatere obravnavane v okviru analize sodb Sodišča EU glede azila,³⁷ prav tako pa tudi obsežna teorija.³⁸

b) Sodna praksa Sodišča EU glede azila

Sodišče EU pogosto obravnava področje azila in pomembno vpliva na izvajanje azilnega prava v EU, še posebej v času begunske krize. Tako sodna praksa vpliva na številna področja azila, denimo na: azil in spoštovanje temeljnih pravic v državi vstopa (zadeve *N. S. in drugi*,³⁹ *Kastrati*,⁴⁰ *K*⁴¹), azil in pravico do stanovanja (zadevo *Saciri in drugi*),⁴² azil in svobodo gibanja v državi prošnje za azil (združeni zadevi *Alo in Osso*),⁴³ azil in možnost pridržanja prosilca za azil (zadeva *J. N.*)⁴⁴ ter na azil in versko svobodo (združeni zadevi *Y in Z*).⁴⁵ V nadaljevanju bosta prikazani le dve sodbi. V prvi je Sodišče EU v letu 2016 v postopku nujnega odločanja odločalo o vprašanju glede dopustnosti pridržanja prosilca za azil, kadar to zahteva zaščita nacionalne varnosti ali javnega reda, to odločitev pa je nadgradilo s sodbo maja 2019 v združenih zadevi *M, X in X*.⁴⁶

V zadevi *J. N.*⁴⁷ je Sodišče EU razlagalo dve direktivi: že omejeno Direktivo 2013/33/EU o standardih za sprejem prosilcev

³⁵ Glede na Uredbo Dublin III ostane odgovorna prva država članica, v kateri je bila prošnja za mednarodno zaščito vložena, kadar na osnovi posebnih meril iz te uredbe ni mogoče določiti nobene druge odgovorne države članice (glej *ibid.*, drugi odstavek 3. člena).

³⁶ Posebna merila se nanašajo predvsem na obravnavo mladoletnikov, družinskih članov in nezakonitega prečkanja meje. Kjer se ugotovi, da je prosilec ob prihodu iz tretje države nezakonito prečkal mejo države članice po kopnem, morju ali zraku, je za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito odgovorna država članica, v katero je vstopil na ta način (glej *ibid.*, prvi odstavek 13. člena).

³⁷ Kot primere direktiv navajam: Direktivo 2011/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2011 o standardih glede pogojev, ki jih morajo izpolnjevati državljani tretjih držav ali osebe brez državljanstva, da so upravičeni do mednarodne zaščite, glede enotnega statusa beguncev ali oseb, upravičenih do subsidiarne zaščite, in glede vsebine te zaščite (UL L 337, 20. 12. 2011); Direktivo 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite (UL L 180, 29. 6. 2013); Direktivo 2013/33/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o standardih za sprejem prosilcev za mednarodno zaščito (UL L 180, 29. 6. 2013).

³⁸ Glej tudi: Reneman, 2013; Peers, 2012.

³⁹ SEU *N. S. in drugi*, C-411/10, 21. 12. 2011.

⁴⁰ SEU *Kastrati*, C-620/10, 3. 5. 2012.

⁴¹ SEU *K*, C-245/11, 6. 11. 2012.

⁴² SEU *Saciri in drugi*, C-79/13, 27. 2. 2014.

⁴³ SEU *Alo in Osso*, C-443/14 in C-444/14, 1. 3. 2016.

⁴⁴ SEU *J. N.*, C-601/15 PPU, 15. 2. 2016.

⁴⁵ SEU *Y in Z*, C-71/11 in C-99/11, 5. 9. 2012.

⁴⁶ SEU *M, X in X*, C-391/16, C-77/17, C-78/17, 14. 5. 2019.

⁴⁷ SEU *J. N.*, C-601/15 PPU, 15. 2. 2016.

za mednarodno zaščito in Direktivo 2008/115/ES o standardih za vračanje nezakonito prebivajočih državljanov tretjih držav.⁴⁸ Po-
leg temeljne pravice do azila iz 18. člena Listine EU je Sodišče EU
odločilo ob sklicevanju še na drugi določbi Listine EU, namreč
na njena 6. člen glede pravice do svobode in varnosti ter 52. člen
glede možnega omejevanja pravic. Zadeva se je nanašala na več-
kratnega prosilca za azil na Nizozemskem, kjer je leta 1995 vložil
prvo prošnjo za azil in nato, ko je bila prva prošnja zavrnjena, še
dve novi v letih 2012 in 2013. Med letoma 1999 in 2015 je bil J. N.
za različne kršitve (večinoma tatvine) enaindvajsetkrat obsojen.
Nazadnje je bil leta 2015 prijet zaradi tatvine in kršitve prepovedi
vstopa ter ponovno obsojen na zaporno kazen, nato pa je bil kot
prosilca za azil pridržan. Medtem ko je prestajal kazen zapora, je
vložil še četrto prošnjo za azil.

Glede pravnega okvirja je pomemben 8. člen Direktive 2013/33/
EU, ki ureja »Pridržanje« in določa, da države članice ne smejo pri-
držati osebe zgolj zato, ker je prosilec v skladu z Direktivo 2013/32/
EU. Vendar pa ta direktiva v e) točki prvega pododstavka tretjega
odstavka 8. člena določa izjemo, in sicer se prosilca sme pridržati,
kadar to zahteva zaščita nacionalne varnosti ali javnega reda.

Glede na to ureditev se je predložitveno sodišče (*Raad van Sta-
te*, Nizozemska) spraševalo, ali je omenjena določba (tj. e) točka
prvega pododstavka tretjega odstavka 8. člena) Direktive 2013/33/
EU – z vidika 6. člena Listine EU – veljavna. Sodišče EU je tako
presojalo veljavnost direktive v povezavi z omenjenimi temeljni-
mi pravicami. Uvodoma je opozorilo, da mora biti v skladu z 52.
členom Listine EU kakršno koli omejevanje uresničevanja pravic
in svoboščin, ki jih priznava Listina EU, predpisano z zakonom in
da mora spoštovati bistveno vsebino teh pravic. Ob upoštevanju
načela sorazmernosti so omejitve pri izvrševanju teh pravic in svo-
boščin dovoljene samo, če so potrebne in če dejansko ustrezajo
ciljem splošnega interesa, ki jih priznava Unija, ali če so potrebne
zaradi zaščite pravic in svoboščin drugih. Pri tem je pomembno,
da Sodišče EU ni presojalo temeljne pravice iz 6. člena (pravica
do svobode in varnosti) le v razmerju do prosilca za azil, ampak
tudi v razmerju do vseh prebivalcev v državi. Ker je, kot pravi So-
dišče EU, zaščita nacionalne varnosti in javnega reda cilj, ki se ga

⁴⁸ Direktiva 2008/115/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. decembra 2008 o skupnih stan-
dardih in postopkih v državah članicah za vračanje nezakonito prebivajočih državljanov tretjih držav.
UL L 348, 24. 12. 2008.

želi doseči z 8. členom Direktive 2013/33/EU, je treba ugotoviti, da pridržanje na podlagi te določbe dejansko ustreza ciljem splošnega interesa, ki jih priznava Unija. Poleg tega zaščita nacionalne varnosti in javnega reda prispeva tudi k zaščiti pravic in svoboščin drugih. V zvezi s tem 6. člen Listine EU določa pravico vsakogar ne le do svobode, ampak tudi do varnosti. V zvezi s sorazmernostjo ugotovljenega posega pa je Sodišče EU opozorilo, da načelo sorazmernosti v skladu z ustaljeno sodno prakso zahteva, naj ravnanje institucij Unije ne prestopi meje tega, kar je primerno in potrebno za uresničitev legitimnih ciljev, ki jim sledi zadevna ureditev, pri tem pa povzročene neprijetnosti ne smejo biti čezmerne glede na zastavljene cilje.⁴⁹ Sodišče EU je tako odločilo, da sporna določba 8. člena Direktive 2013/33/EU ni v nasprotju z Listino EU oziroma z njenima 6. in 52. členom.

S sodbo 14. maja 2019 v združenih zadevah *M, X in X*⁵⁰ je Sodišče EU (veliki senat) odločalo o predhodnih vprašanjih po 267. členu PDEU, ki sta jih predložila češko in belgijsko sodišče, zlasti glede 18. člena Listine EU (pravica do azila) v povezavi z Ženevsko konvencijo o statusu beguncev (v nadaljevanju Ženevska konvencija)⁵¹ ter že omenjeno Direktivo 2011/95/EU o beguncih. Glavno vprašanje se je nanašalo na možnost zavrnitve priznanja ali preklica statusa begunca v povezavi z obsodbo za izredno hudo kaznivo dejanje. Obe predložitveni sodišči sta spraševali, ali določbe Direktive, s katerimi je državam članicam EU omogočeno, da iz določenih razlogov status begunca preklicajo ali ga ne priznajo, ne vsebujejo razloga za prenehanje ali izključitev, ki ga Ženevska konvencija ne vsebuje.⁵² Sporne so bile tiste določbe omenjene direktive (posebej njen 14. člen), na podlagi katerih je mogoče sprejeti proti osebam, ki pomenijo nevarnost za varnost ali če so bile obsojene zaradi posebno težkega kaznivenga dejanja, posebne ukrepe (npr. preklic oziroma nepriznanje statusa begunca).⁵³

⁴⁹ SEU *J. N.*, C-601/15 PPU, 15. 2. 2016, tč. 52–54.

⁵⁰ SEU *M, X in X*, C-391/16, C-77/17, C-78/17, 14. 5. 2019.

⁵¹ Konvencija o statusu beguncev, podpisana 28. 7. 1951 v Ženevi.

⁵² SEU *M, X in X*, C-391/16, C-77/17, C-78/17, 14. 5. 2019.

⁵³ Člen 14 Direktive 2011/95/EU je naslovljen »Preklic, odvzem ali zavrnitev podaljšanja statusa begunca«, ki vsebuje tudi v tem postopku sporne določbe, posebej četrti odstavek, ki se glasi:

»4. Države članice lahko preklicajo, odvzamejo ali zavrnejo podaljšanje statusa, ki ga je beguncu priznal vladni, upravni, sodni ali parasodni organ, kadar:

a) obstajajo utemeljeni razlogi, da se ga obravnava kot nevarnega za varnost države članice, v kateri se nahaja;

b) po pravnomočni obsodbi za izredno hudo kaznivo dejanje predstavlja nevarnost za skupnost te države članice.«

Vprašanje je torej bilo, ali so zadevne določbe Direktive 2011/95/EU veljavne ob upoštevanju pravil Listine EU in PDEU, v skladu s katerimi mora azilna politika EU spoštovati Ženevsko konvencijo.

Glede veljavnosti Direktive 2011/95/EU je Sodišče EU odločilo, da so njene določbe v zvezi s preklicem in zavrnitvijo priznanja statusa begunca iz razlogov zaščite varnosti ali skupnosti države članice gostiteljice veljavne. Preizkus četrtega, petega in šestega odstavka 14. člena te direktive pa ni razkril nobenega elementa, ki bi lahko vplival na veljavnost teh določb z vidika prvega odstavka 78. člena PDEU in 18. člena Listine EU.⁵⁴

Z vidika velikega števila azilnih postopkov v EU in vedno več predhodnih vprašanj lahko omenjeni zadevi razumemo tudi kot odmik od pretekle razlage (pogosto) *in favorem* prosilcev za azil. Sodišče EU odločilno vpliva ne le na razlago Listine EU, ampak tudi posredno na politiko na področju azila. Glede na veliko število azilnih postopkov v državah članicah EU lahko pričakujemo tudi več postopkov za izdajo predhodnih odločb na Sodišču EU.

Sklepno

Ob desetletnici Listine EU lahko ugotovimo, da posega na skoraj vsa področja življenja. Bistveno je, da je tudi v dojemanju nacionalnih sodišč postala pomemben pravni akt in da so vprašanja za predhodno odločanje vse pogostejše povezana z razlago Listine EU. Tako imamo tudi državljani EU končno akt, primerljiv z nacionalno ustavo, na izredno pomembnem področju temeljnih (človekovih) pravic. Dodatno pa imamo se najvišje sodišče, torej Sodišče EU, ki je pristojno za razlago Listine EU in na tak način odloča o neke vrste »evropski neustavnosti« nacionalnih predpisov ali aktov sekundarnega prava EU z vidika Listine EU. Sodišče EU s svojo razlago krepi njen pomen in s – po moje pogosto – »široko« razlago razpreda njeno moč na vse več področij.

⁵⁴ SEU *M, X in X*, C-391/16, C-77/17, C-78/17, 14. 5. 2019, izrek sodbe.

LITERATURA IN VIRI

- Brekke, J.-P, Brochmann, G. (2015). Stuck in Transit: Secondary Migration of Asylum Seekers in Europe, National Differences, and the Dublin Regulation. *Journal of Refugee Studies*, let. 28, št. 2, str. 145–162.
- Costello, C. (2005). The Asylum Procedures Directive and the Proliferation of Safe Country Practices: Deterrence, Deflection and the Dismantling of International Protection?. *European Journal of Migration and Law*, let. 7, št. 1, str. 35–70.
- Direktiva 2008/115/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 16. decembra 2008 o skupnih standardih in postopkih v državah članicah za vračanje nezakonito prebivajočih državljanov tretjih držav. UL L 348, 24. 12. 2008.
- Direktiva 2011/95/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 13. decembra 2011 o standardih glede pogojev, ki jih morajo izpolnjevati državljani tretjih držav ali osebe brez državljanstva, da so upravičeni do mednarodne zaščite, glede enotnega statusa beguncev ali oseb, upravičenih do subsidiarne zaščite, in glede vsebine te zaščite. UL L 337, 20. 12. 2011.
- Direktiva 2013/32/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o skupnih postopkih za priznanje ali odvzem mednarodne zaščite. UL L 180, 29. 6. 2013.
- Direktiva 2013/33/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o standardih za sprejem prosilcev za mednarodno zaščito. UL L 180, 29. 6. 2013.
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov, UL L 281, 23. 11. 1995.
- Direktiva Sveta 93/13/EGS z dne 5. aprila 1993 o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah. UL L 95, 21. 4. 1993.
- Evropska komisija (2014). Report on the application of the EU Charter of Fundamental Rights, Overview of the decisions of the Court of Justice of the European Union (Court of Justice, General Court and Civil Service Tribunal) referring to the Charter. URL: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/2014_annual_charter_report_en.pdf, 10. 10. 2017.
- Evropska komisija (2015). Fact Sheet »Q&A: Guidance on transatlantic data transfers following the Schrems ruling«, Brussels. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6014_en.htm, 10. 9. 2019.
- Izvedbeni sklep Komisije (EU) 2016/1250 z dne 12. julija 2016 na podlagi Direktive Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES o ustreznosti varstva, ki ga zagotavlja zasebnostni ščit EU-ZDA. UL L 207, 1. 8. 2016.
- Lenaerts, K. (2012). Exploring the Limits of the EU Charter of Fundamental Rights. *European Constitutional Law Review*, let. 8, št. 3, str. 375–403.
- Kaunert, C., Léonard, S. (2011). The European Union and Refugees: Towards More Restrictive Asylum Policies in the European Union? GRITIM Working Paper Series, št. 8. URL: https://www.upf.edu/gritim/_pdf/WP8_Kaunert_leonard.pdf, 10. 9. 2019.
- Konvencija o statusu beguncev. (1954). Recueil des traités des Nations unies, zvezek 189, str. 137, št. 2545, ki je bila podpisana 28. 7. 1951 v Ženevi in je začela veljati 22. 4. 1954, kakor je bila dopolnjena s Protokolom o statusu beguncev, ki je bil sklenjen 31. 1. 1967 v New Yorku in je začel veljati 4. 10. 1967.
- Listina Evropske unije o temeljnih pravicah. UL C 202, 7. 6. 2016.
- Marx, R. (2001). Adjusting the Dublin Convention: New Approaches to Member State Responsibility for Asylum Applications. *European Journal of Migration and Law*, let. 3, št. 1, str. 7–22.
- Odločba Komisije z dne 26. julija 2000 po Direktivi Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES o primernosti zaščite, ki jo zagotavljajo načela zasebnosti varnega pristana in s tem povezana najpogostejše zastavljena vprašanja, ki jih je izdalo Ministrstvo za trgovino ZDA, UL L 215, 25. 8. 2000.
- Peers, S. (2012). Legislative Update 2011, EU Immigration and Asylum Law: The Recast Qualification Directive. *European Journal of Migration and Law*, let. 14, št. 2, str. 199–221.
- Reneman, M. (2013). Speedy Asylum Procedures in the EU: Striking a Fair Balance Between the Need to Process Asylum Cases Efficiently and the Asylum Applicant's EU Right to an Effective Remedy. *International Journal of Refugee Law*, let. 25, št. 4, str. 717–748.
- SEU *Advocaten voor de Wereld*, C-303/05, Sodišče, 3. 5. 2007, ECLI:EU:C:2007:261.
- SEU *Åkerberg Fransson*, C-617/10, Sodišče, 26. 2. 2013, ECLI:EU:C:2013:105.
- SEU *Alo in Osso*, C-443/14 in C-444/14, Sodišče, 1. 3. 2016, ECLI:EU:C:2016:127.
- SEU *Aziz*, C-415/11, Sodišče, 14. 3. 2013, ECLI:EU:C:2013:164.
- SEU *Evropska komisija proti Republiki Poljski*, C-619/18, Sodišče, 24. 6. 2019, ECLI:EU:C:2019:531.
- SEU *Federación de Servicios de Comisiones Obreras (CCOO) proti Deutsche Bank SAE*, C-55/18, Sodišče, 14. 5. 2018, ECLI:EU:C:2019:402.

- SEU *Google Spain*, C-131/12, Sodišče, 13. 5. 2014, ECLI:EU:C:2014:317.
- SEU *J. N.*, C-601/15 PPU, Sodišče, 15. 2. 2016, ECLI:EU:C:2016:84.
- SEU *K*, C-245/11, Sodišče, 6. 11. 2012, ECLI:EU:C:2012:685.
- SEU *Kastrati*, C-620/10, Sklepni predlogi generalne pravobranilke Verice Trstenjak, 12. 1. 2012, ECLI:EU:C:2012:10.
- SEU *Kastrati*, C-620/10, Sodišče, 3. 5. 2012, ECLI:EU:C:2012:265.
- SEU *Kušionová*, C-34/13, Sodišče, 10. 9. 2014, ECLI:EU:C:2014:2189.
- SEU *M, X in X*, C-391/16, C-77/17, C-78/17, Sodišče, 14. 5. 2019, ECLI:EU:C:2019:403.
- SEU *N. S. in drugi*, C-411/10, Sodišče, 21. 12. 2011, ECLI:EU:C:2011:865.
- SEU *Promusicae*, C-275/06, Sodišče, 29. 1. 2008, ECLI:EU:C:2008:54.
- SEU *Saciri in drugi*, C-79/13, Sodišče, 27. 2. 2014, ECLI:EU:C:2014:103.
- SEU *Schrems*, C-362/14, Sodišče, 6. 10. 2015, ECLI:EU:C:2015:650.
- SEU *Schultz-Hoff*, C-350/06, Sklepni predlogi generalne pravobranilke Verice Trstenjak, 24. 1. 2008, ECLI:EU:C:2008:37.
- SEU *Viktor Fedorovič Janukovič proti Svetu Evropske unije*, T-346/14, Splošno sodišče, 15. 9. 2016, ECLI:EU:T:2016:497.
- SEU *Y in Z*, C-71/11 in C-99/11, Sodišče, 5. 9. 2012, ECLI:EU:C:2012:518.
- Sodišče EU (2016). Letno poročilo 2015: Sodna dejavnost: Pregled sodne dejavnosti Sodišča, Splošnega sodišča in Sodišča za uslužbenke Evropske unije. Luxembourg: Sodišče EU / Direktorat za komuniciranje / Oddelek Objave in elektronski mediji Urad za publikacije Evropske unije. URL: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-04/rapport_annuel_2015_activite_judiciaire_sl.pdf, 14. 6. 2019.
- Trauner, F. (2016). Asylum policy: the EU's »crises« and the looming policy regime failure. *Journal of European Integration*, let. 38, št. 3, str. 311–325.
- Trstenjak, V. (2016). Temeljne pravice in vpliv Sodišča EU. V: Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu: prispevki ob 80-letnici dr. Ernesta Petriča / Zidar, A., Štiglic, S. (ur.). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, str. 193–210.
- Uredba (EU) št. 604/2013 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 26. junija 2013 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev) (Uredba Dublin III). UL L 180, 29. 6. 2013.
- Uredba (EU) 2016/679 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 27. aprila 2016 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov ter o razveljavitvi Direktive 95/46/ES (Splošna uredba o varstvu podatkov). UL L 119, 4. 5. 2016.
- Uredba Sveta (ES) št. 343/2003 z dne 18. februarja 2003 o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za azil, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države (Uredba Dublin II). UL L 50, 1, 25. 2. 2003.